

Україна у фокусі

22 – 28 серпня 2011 року

ЗМІСТ

I. Огляд політичних подій за тиждень.....3

II. Аналітична довідка.....4

Демократичні інституції і демократичні процеси.

20-річчя незалежності України:

основні досягнення й невдачі.....4

I. Огляд політичних подій за тиждень

22
серпня

Юлія Тимошенко попросила три дні перерви у розгляді газової справи. За її словами, саме стільки часу їй потрібно для підготовки свідчень. Крім того, підсудна заявила, що стан її здоров'я погіршується і попросила, щоб її оглянув особистий лікар. Тим часом суддя Родіон Кіреєв, повідомив, що медики із СІЗО вже оглянули підсудну і зробили висновок, що стан здоров'я экс-прем'єра задовільний. Перерви також не було оголошено. Юлія Тимошенко, в свою чергу заявила, що тюремні лікарі медобстеження не проводили.

Українські експерти і прості українці вважають, що за 20 років Незалежності України було більше негативу, ніж позитиву. Про це свідчать дані опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва в серпні нинішнього року. Серед 65-ти опитаних українських експертів більшість вважають головним досягненням України відсутність громадянських конфліктів, проведення Помаранчевої революції, збереження незалежності країни, досвід проведення демократичних виборів, введення національної валюти, поступове зближення з Євросоюзом. Негативи стосуються боротьби з корупцією, формування системи справедливого судочинства, забезпечення соціальної справедливості та ін.

23
серпня

Перш ніж ухвалювати реформи, їх треба виносити на громадське обговорення. На цьому наполягає Президент України Віктор Янукович. Саме таким шляхом має бути підготовлена реформа освіти та охорони здоров'я. Про це глава держави заявив у святковій промові з нагоди 20-ї річниці Незалежності України.

24
серпня

Україна відзначила 20-ту річницю Незалежності. З нагоди Дня Соборності Президент України Віктор Янукович поклав квіти до пам'ятників Тарасові Шевченку та Михайлові Грушевському і помолився за процвітання України на Володимирській гірці, де відбулось урочисте зібрання «Благословенна і єдина Україна».

Після офіційних заходів посадовців біля пам'ятника Шевченку відсвяткувати День Незалежності зібралися представники опозиції. У мітингу взяло участь близько 7 тисяч людей, які по закінченні заходу пішли святковою ходою по вулиці Володимирській. Мирному маршу опозиції завадили правоохоронці. Силовики аргументують свої дії заборонаю суду на проведення масових акцій в цей день, тим часом як в опозиції твердять, що при розгляді в Окружному адміністративному суді Києва позову КМДА щодо заборони акцій опозиції у центрі Києва міліція підтримувала і відстоювала маршрут пішої ходи, який запропонували представники опозиції.

25
серпня

Новини телеканалу Euronews про Україну, які нещодавно зазвучали українською мовою, суттєво відрізняються від англійських. Про це на своєму сайті повідомила «Телекритика». У повідомленні сказано, що з тексту про святкування Дня

Незалежності України можна побачити, що українська служба редагує їх на користь Президента України Віктора Януковича.

МВС порушило кримінальну справу проти опозиції за фактом хуліганства у день святкування Незалежності. Про це повідомили у прокуратурі міста. За її даними, учасники акції опозиції, попри заборону суду на проведення заходів у центрі міста, намагалися прорвати кордон правоохоронців, під час чого постраждало шестеро охоронців.

II. Аналітична довідка

✓ Демократичні інституції і демократичні процеси

20-РІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ Й НЕВДАЧІ

24 серпня виповнилось 20 років з дня прийняття Верховною Радою Української Радянської Соціалістичної Республіки Акту проголошення незалежності України. За два десятиліття своєї незалежності Україні вдалося виконати завдання-мінімум: втримати свою територіальну цілісність, розбудувати основні державні інститути, перейти на рейки ринкової економіки та стати окремим суб'єктом міжнародних відносин. Водночас якісні показники розвитку незалежної України залишали бажати кращого. Своїми оцінками основних здобутків і втрат 20-річного періоду незалежності України з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва в рамках експертного опитування поділилися 65 українських політологів, соціологів, журналістів і громадських активістів.

*Чого досягла Україна за 20 років своєї незалежності?
Які невдачі спіткали її на цьому шляху?*

Політичний розвиток

На думку експертів, політичний розвиток України протягом 20 років незалежності був дуже неоднозначним. Уже 1 грудня 1991 року сталось одразу дві знакові події: по-перше, на загальному референдумі українці одностайно висловилися за незалежність України, по-друге, відбулися перші вибори Президента. Попри те, що тодішній націонал-демократичній опозиції не вдалося висунути єдиного кандидата, в результаті чого

президентом став колишній секретар Комуністичної партії України Леонід Кравчук, вибори 1991 року встановили стандарт демократичного волевиявлення. 1994 року внаслідок позачергових парламентських і президентських виборів Україна стала першою країною на пострадянському просторі, де відбулася демократична зміна політичної влади. Проте дотримання демократичної процедури виборів не призвело до

відповідної демократизації методів управління державою. З одного боку, зауважували експерти, зміна влади внаслідок виборів стала безперечним здобутком України; зрештою, кожен із чотирьох українських Президентів приходив до влади на демократичних виборах. Однак якість їхньої діяльності на цій посаді експерти оцінювали вкрай негативно: так, президентські терміни Віктора Януковича, Віктора Ющенка, Леоніда Кучми і навіть Леоніда Кравчука були зараховані до поразок України. Попри певні відмінності в оцінках діяльності українських президентів, експерти зійшлися на тому, що їх спільною рисою була нездатність провести необхідні країні реформи.

До визначальних подій у контексті політичного розвитку України експерти також віднесли прийняття Конституції 1996 року. Попри її компромісний характер і тиск, який чинив тодішній глава держави Леонід Кучма на парламент напередодні її ухвалення, експерти побачили в цій події більше позитиву, адже Конституція офіційно закріпила правила гри на найвищому політичному рівні. Значно більше негативу, на думку експертів, принесла конституційна реформа 2004 року, яка дещо розбалансувала систему влади в Україні та призвела до перманентних конфліктів між основними гілками влади протягом 2005–2009 років. Українські експерти оцінили й скасування

конституційної реформи Конституційним судом в 2010 році, яке було здійснено з грубими порушеннями законодавства та значно послабило легітимність основних політичних інститутів.

Однак найбільш визначною подією політичного життя України за період незалежності експерти назвали Помаранчеву революцію кінця 2004 року. Символічність цього полягає в тому, що Помаранчева революція стала апогеєм усього політичного розвитку України протягом 20 років самостійності. З одного боку, вона продемонструвала бажання українців жити в демократичній країні та їх здатність чинити опір узурпації влади з боку представників політичної еліти. З іншого боку, наслідки масових акцій протесту 2004 року засвідчили і нездатність нової політичної еліти скористатися українською ситуацією для виконання своїх обіцянок, і повернення апатичних настроїв в українське суспільство. Це, зрештою, дало змогу говорити про «поразку» Помаранчевої революції, остаточним свідченням чого стало повернення авторитарних тенденцій в управління державою і суспільством після перемоги на президентських виборах Віктора Януковича. Саме ця нездатність української еліти та суспільства скористатися створеними ними ж умовами для справжньої демократизації і стала основним лейтмотивом політичного життя незалежної України.

Соціально-економічний розвиток

Значно більш негативно експерти оцінили здобутки України в економічній і соціальній сферах. Найбільшими поразками в царині економічного розвитку експерти назвали тотальне поширення двох взаємопов'язаних тенденцій:

корупції та олігархізації. Вони багато в чому стали наслідками несправедливої і часто грабіжницької приватизації державної власності протягом 1990-х років, яка зосередила основний економічний капітал

країни в руках дуже обмеженого кола людей. При цьому приватизація великих об'єктів зазвичай відбувалася з використанням прогалин у законодавчому регулюванні та зловживанням посадових повноважень. Це, у свою чергу, призвело до виникнення практики взаємної конвертації політичного та економічного капіталу (тобто використання одного для отримання іншого), що стало прямою передумовою олігархізації економічної та політичної сфер. У результаті було створено корупціогенну систему, в якій власники основних економічних ресурсів і найвищі державні посадовці стали тісно пов'язані спільними інтересами. Побудована економічна модель, на переконання експертів, була дуже неефективною, адже служила інтересам дуже обмеженого кола людей і стояла на заваді виникненню справжньої конкуренції та залученню внутрішніх й іноземних інвестицій. Соціальна сфера, зі свого боку, стала заручником олігархічної економіки. Попри те, що з початку 2000-х років загальний рівень життя в Україні поступово зростав, наразі він лишається одним із найнижчих в

Європі: за рівнем ВВП на душу населення серед європейських країн Україні поступається лише Молдова. Ще більш загрозливим виглядає розподіл національного багатства серед громадян України: за даними Інституту демографії та соціальних досліджень, у 2011 році кожен четвертий українець проживав за межею бідності. Соціальне розшарування та вражаюча різниця в доходах найбагатших і найбідніших стала головною ознакою соціального життя України за 20 років незалежності. Ситуація ускладнювалася й небажанням влади проводити системні реформи в соціально-економічній сфері: більшість її ініціатив у цій галузі зводилися до «латання» бюджетних дірок, часто – за рахунок населення. Вкупі з небажанням представників політичної еліти розірвати тісний зв'язок із великим бізнесом це призводило до ще більшого соціального напруження. У результаті перехід України до ринкової економіки не виправдав очікувань переважної більшості населення, адже супроводжувався масштабними викривленнями принципів рівності можливостей і вільної конкуренції.

Дотримання прав людини

Маловтішними, на думку експертів, є і наслідки 20-річного розвитку України для царини прав людини. За цей час держава зуміла лише формально закріпити за громадянами основний масив політичних, економічних і соціальних прав, однак була не в змозі забезпечити їх належне дотримання. Найгірше експерти оцінили рівень дотримання соціально-економічних прав українців. Про причини такого стану справ уже було сказано вище, а його наслідками стала

невідповідність між нормативно закріпленими правами і привілеями громадян та їх реальним рівнем життя. Окрім складного економічного становища, ситуація ускладнювалася й тим, що держава не виконувала передбачені законодавством соціально-економічні права внаслідок відсутності потрібних коштів у бюджеті. Навіть якщо у відповідь громадяни подавали позови до органів державної влади і здобували перемоги в судах, держава все одно відмовлялася виконувати ці рішення.

Нездатна була держава забезпечувати належним чином і право на безкоштовне медичне обслуговування, безкоштовну освіту та на житло. Особливе занепокоєння протягом усіх 20 років незалежності викликало дотримання прав соціально вразливих груп населення, яких держава фактично відсунула на маргінес суспільного життя.

Більш неоднозначною є картина з політичними і громадянськими правами українців. Період незалежності засвідчив, що їх дотримання прямо залежало від характеру політичного режиму та конкретних представників еліт, які перебували при владі. Свідченням цього була суттєва різниця в реальних правах і свободах українців за часів президентських термінів Віктора Ющенка та Віктора Януковича: якщо протягом 2005–2009 років рівень їх дотримання був найвищим за весь період незалежності та наближався до показників європейських країн, то починаючи з 2010 року відбулося їх різке згортання. Найбільш характерним виявом цього мінливого процесу був стан дотримання свободи слова. Ще наприкінці 2009 року забезпечення реальної свободи слова багато експертів розцінювали як одне з найбільших досягнень незалежної України, а вже 2011 році це право опинилося під загрозою поступового зникнення – як унаслідок різноманітних форм тиску представників влади, так і в результаті самоцензури українських журналістів. Можна навести й іншу яскраву ілюстрацію вкрай непростой картини з дотриманням політичних

прав в Україні: в той час як протягом більшості 20-річного періоду незалежності українці володіли правом обирати собі владу, вони були практично позбавлені права чинити вплив на рішення, які вона ухвалює. Необхідність подолання цього розриву лишається одним із найгостріших викликів сучасної України.

Водночас справжнім досягненням України за 20 років її незалежності було забезпечення умов для толерантного співіснування різних етнічних, мовних і релігійних груп. Серед пострадянських країн Україна була єдиною, де не відбулося жодних серйозних етнічних, релігійних чи територіальних конфліктів, внаслідок чого їй вдалося не лише зберегти свою територіальну цілісність, а й закласти підвалини для мирного співіснування представників різних національностей і етносів. Запорукою цього стала виважена, толерантна і водночас достатньо тверда політика центральної влади, яка забезпечувала рівні умови для розвитку всіх общин України і в той же час запобігала всім спробам порушити цілісність країни: найяскравішим прикладом цього було подолання кримського сепаратизму в 1995 році шляхом ліквідації посади президента Криму та скасування прийнятої місцевим парламентом конституції. Відносно успішною була Україна і в сфері забезпечення рівних мовних і релігійних прав. Попри те, що передумови для загострення ситуації у цих сферах досі існують, держава зберегла за собою інструменти їх послаблення.

Становище України на міжнародній арені

На думку експертів, 20 років міжнародної суб'єктності України не принесли багато приводів до оптимізму. За весь період незалежності українські еліти так і не змогли дійти консенсусу в питаннях пріоритетів зовнішньополітичного курсу; в результаті, Україна була змушена постійно суміщати в своїй зовнішній політиці два основних вектори: проєвропейський і проросійський. Стосунки України з Європейським Союзом (ЄС) протягом 20 років незалежності були далекими від того, якими їх хотіли бачити експерти. На відміну від країн Центральної та Східної Європи, Україна дуже довго не проголошувала курс на приєднання до ЄС. Аж до часів президентства Віктора Ющенка ні Україна, ні ЄС не демонстрували справжнього бажання до зближення. Починаючи з 2005 року, відносини України та ЄС перейшли на новий рівень: Україна офіційно задекларувала вступ до ЄС своїм пріоритетом, а ЄС почав пропонувати Україні нові механізми поглиблення співпраці. Однак на заваді європейській інтеграції України стали непослідовна зовнішня політика її лідерів – як Віктора Ющенка, так і Віктора Януковича – та нездатність України впровадити європейські стандарти у свою внутрішню політику. В результаті сучасний стан стосунків України з ЄС залишає незадоволеними обидві сторони: Україна не отримує чіткої перспективи членства, а ЄС продовжує перебувати у незручному становищі, адже, з одного боку, прагне втримати Україну в орбіті демократичних цінностей, а з іншого – дуже критично оцінює її прогрес на внутрішній арені. Зрештою, нездатність України стати членом

ЄС за 20 років своєї незалежності українські експерти вважають однією з її основних поразок на міжнародній арені. Те саме стосується й неприєднання України до НАТО: попри те, що Північноатлантичний альянс протягом більшості періоду з 1991 року проводив щодо України так звану політику «відкритих дверей», Україна не зуміла скористатися цим шансом. Ще більш ускладнює ситуацію й відсутність політики інформування населення щодо НАТО, внаслідок чого велика частка українців досі мислить це об'єднання в категоріях «холодної війни».

Невдалими експерти називають і 20-річні стосунки України з Росією. На їхню думку, Україні за цей період так і не вдалося позбутися залежності від свого північного сусіда. Найбільш болючим питанням українсько-російських відносин наразі лишається енергетична співпраця, яка протягом періоду незалежності набула вигляду домінування Росії над Україною. Дисбаланс у відносинах двох держав у цій, а також багатьох інших сферах призвів до того, що Росія сконцентрувала в своїх руках серйозні важелі впливу як на внутрішню, так і на зовнішню політику України. Особливо відчутним цей вплив стає під час виборчих кампаній в Україні, одним із головних учасників яких є саме Росія. Тому ситуація, в якій наразі опинилась Україна у своїх стосунках із Росією, виглядає патовою: згода на поступки під тиском свого північного сусіда загрожує обмеженням її суверенітету, в той час як опір їм може вилитися в застосування серйозних санкцій з боку Росії, як економічного, так і геополітичного характеру.

Протягом 20-річної історії незалежності України її становище на міжнародній арені додатково ускладнювалося невдалими діями її керівників усередині країни. Так, скандали навколо вбивства незалежного журналіста Георгія Гонгадзе та продажу радіотехнічних установок «Кольчуга» в Ірак призвели до міжнародної ізоляції України на початку 2000-х років.

Подібна обструкція загрожує Україні й тепер – цього разу внаслідок арешту і можливого засудження лідера найбільшої опозиційної партії «Батьківщина» Юлії Тимошенко. Нездатність представників української влади робити висновки з уроків минулого стала ще однією серйозною поразкою незалежної України.

Висновки

Таким чином, 20-річний шлях незалежної України не виправдав більшості сподівань, які покладали на неї громадяни. Політичний розвиток України протягом цього періоду був украй неоднорідним і засвідчив крихкість її демократичних здобутків перед натиском авторитарних тенденцій. За показниками соціально-економічного становища Україна після 20 років незалежності перебуває серед аутсайдерів Європи. Більшість прав людини лишаються закріпленими лише формально, в той час як держава періодично працює на їх подальше обмеження. На міжнародній арені Україна так і не змогла знайти свого місця, опинившись у полоні неефективної багатовекторної політики. Відповідно, завоювання помітних здобутків у цих сферах має стати завданням наступних десятиліть незалежності України.

«Україна у фокусі» – щотижневий інформаційно-аналітичний бюлетень Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (<http://dif.org.ua>).

Аналітики ДІФ:

Ірина Бекешкіна

Олексій Сидорчук

Юлія Ільчук

Марія Куц

Леся Парно

Головний редактор випуску: Ірина Філіпчук

Інформаційно-аналітичний бюлетень «Україна у Фокусі» видається Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва в рамках проекту «Об'єднуємося заради реформ (UNITER)», що фінансується Агентством США з Міжнародного Розвитку (USAID) та здійснюється Pact в Україні.

Щотижневий випуск бюлетеня став можливий завдяки щирій підтримці американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Зміст випуску є винятковою відповідальністю «Демократичних ініціатив» та не обов'язково відображає точку зору USAID, Pact або уряду США. Забороняється відтворення та використання будь-якої частини цього бюлетеня у будь-якому форматі, включаючи графічний, електронний, копіювання чи використання в будь-який інший спосіб без відповідного посилання на оригінальне джерело.